

Middelaldermuseet på Borgund

Av Jarle Sulebust

Haffuer været en Bye

De siste 400 åra har det ikke vært synlige spor etter middelalderbyen Borgund. Men tradisjonen om at det en gang lå en by på markene der dyra på Borgund prestegård beitet, den har levd helt fram til i dag. Tilbake i 1626 noterer fornminnesamleren Jonas Andersson at Borgund «haffuer været en Bye» og at man fremdeles kunne se «paalerne, paa huilke brygger og bolverk haffuer været funderit.»

I Sunnmøre Beskrivelse fra 1766 skriver Hans Strøm, kapellan ved Borgundkirka, at Borgund en gang har vært en kjøpstad, men han har ikke funnet eller sett spor etter den. I årene etter dukker det opp et og annet jordfunn på prestegårdsmarkene, men det er først i 1912 at det begynner å skje noe. Under nyrydningsarbeid gravde forpakteren på prestegården seg ned på en gammel mur på marken nede ved Klokkersundet. Det ble sendt brev til Fortidsminneforeningen i Bergen om funnet. Gerhard Fischer kom nordover og gravde ut det som var ruinen av en kirke, som senere viste seg å være Margaretakirka.

Dette var Norges første faglige middelalderutgraving. Men nå ble det en lang pause i de arkeologiske undersøkelsene på Borgund selv om det tidvis kom rapporter til Bergens Museum om funn. Først vinteren 1940 ble det gravd grøfter som avslørte at det lå mye under beitemarkene. Arkeologen Per Fett tok turen nordover og konstaterte at her måtte en gjøre mer omfattende utgravinger. Dessverre samlet det seg vann i grøftene som så frøs

til is, og det ble besluttet å stoppe undersøkelsene og fylle igjen veitene.

Årlige arkeologiske utgravinger

På ny gikk det lenge før nye spadetak ble tatt. Så i 1953 var det aktuelt å bruke en del av Prestegårdsjordet til utvidelse av kirkegården til Borgundkirka, men riksantikvar Arne Nygård-Nilsen rådde fra. Riksantikvaren bestemte seg for at det igjen skulle graves på Borgund prestegård. I 1953/54 bekreftet Cato Enger og Bernt Lange fra Riksantikvaren Per Fetts ord om at her var det rike funn av «bykarakter». Nå ble det arkeologiske utgravinger hver sommer fra 1954 til 1967, dessuten i 1973, 1975, 1980-1983, 1990 og 2014. Utgravingene ble ledet av førstekonservator Asbjørn Herteig. Siste undersøkelse var i 2021 da arkeolog Heidi Haugene rensket opp i ruinen av Margaretakirka.

På Borgund er 5300 m² undersøkt, 45.000 arkeologiske gjenstandsfunn og et like stort osteologisk materiale hentet fram fra jorda. Det er her tale om det største middelalder-arkeologiske funnmateriale i Norge, utenfor de store byene. Etter hvert dukket spørsmålet om hvordan disse byfunna skulle tas vare på og formidles. Gjenstandene skulle lagres ved Bergens Museum, men beretningen om Borgund og hva for et sted dette hadde vært skulle også fortelles.

Borgundkaupangens Venner

I november 1962 ble Bryggens Venner i Bergen stiftet og høsten 1964 ble det holdt et møte for å danne en slik venneforening for Borgund-kaupangen. Dette på initiativ av Asbjørn Herteig og Ola Skjåk Bræk etter mønster av det de hadde opplevd på Bryggen. Det ble opprettet et forberedende utvalg som bestod av Lars Elvsaa, Kåre Skutvik og Kjell Valderhaug. Tidlig i oktober 1964 sendte de ut en innkallelse til 32 personer om å stille på et møte 22. oktober. Målet var å få satt sammen et utvalg som skulle arbeide for å «verne de kulturhistoriske verdiene ved utgravingene i Borgund-kaupangen.» Sunnmørsposten stilte møtelokale til disposisjon.

Det endte opp i et konstituerende møte 20. januar 1966. «Borgund-

Fra utgravingene i 1955. Den nordlige delen av årestuekomplekset.

kaupangens Venner» var stiftet. Årskontingenten ble 10 kroner. I det første ordinære styret satt Kristian Langlo, Kjell Holm, Ragnar Øvrelid og Åslaug Sunde med vararepresentantene Kjell Valderhaug og Grethe Børs Lind. Fra Riksantikvaren møtte Stephan Tschudi Madsen, fra Aalesunds Museum Ola Kvalsund og fra Sunnmøre Museum Ivar Grøvik. Grøvik ble den første formannen, et verv han satt med helt til 1972.

De neste årene gikk med til å få sentrale personer på Sunnmøre med i styret og verve medlemmer. I styret satt lokalhistorisk engasjerte krefter, og i 1971 gikk Johan Weiberg Gulliksen inn i styret som nestleder. Året etter ble han formann. Da skjøt det fart i arbeidet med å reise et bygg over en del av det utgravde området, noe som både skulle synliggjøre funnet av bygninger og huse en utstilling viet kaupstaden sin historie.

Eget museumsbygg

Alt i 1974/75 kom elever ved anleggslinja til Ålesund Yrkeskole, ledet av Kåre Furnes, i gang med å reise et bygg. En slik dugnadsløsning var ganske genial. Engasjerte og dyktige ungdommer fikk jobbe med en utfordrende oppgave samtidig som en holdt utgiftene på et nivå Venneforeningen kunne makte. Sentralt i bygget lå «årestuekomplekset», rester av tre-fire bygninger som ble avdekket alt i 1955. På Herteigs anbefaling ble Hans Jacob Hansteen, Bryggens arkitektkontor i Bergen, valgt som arkitekt. Med 100 000 kr fra Kulturfondet i 1966 og 128 000 kr fra Norsk Kulturråd i 1976/77, og det som ellers var samlet inn, hadde en tro på å få opp museumsbygget.

Selv om de årvisse gravesesongene tok slutt i 1975, klarte Borgundkaupangens venner å holde oppe interessen for det som skulle bli Middelaldermuseet. Et vesentlig bidrag var de

populærvitenskapelige skriftene Venneforeningen fikk publisert. I 1973 kom et særtrykk av Asbjørn Herteigs artikkel om kaupstaden som tidligere hadde stått i bygdeboka for Borgund og Giske. Året etter kom en forelesning fra Herteigs hånd med oppdaterte resultater fra utgravingene. I 1975 ble Arne J. Larsens arbeid med skomaterialet fra Borgund presentert i eget skrift. «Kirkene i Borgund og Giske kapell» av Robert Kloster kom i 1978.

Faglig styrer

I 1973 hadde foreningen fått 370 medlemmer. Det stod klart for styret at all denne frivilligheten måtte få en profesjonell, daglig ledelse som også var faglig kompetent. I mai 1982 fikk styret utarbeidet en stillingsinstruks for en museumsstyrer. Her heter det at museet «er reist av foreningen Borgundkaupangens Venner over det såkalte årestuekomplekset. Primært vil det være museumsstyrerens oppgave å fullføre restaureringen av dette og selve etableringen av de øvrige utstillingene.» Og fra 1. januar 1983 ble arkeolog Helge Sørheim tilsatt som styrer av Middelaldermuseet. Et helt selvstendig museum, med eget styre og egne vedtekter. Sørheim kom da fra en stilling som amanuensis ved Vitenskapsmuseet i Trondheim.

Den nye styreren hadde ikke noen arbeidsplass på Borgund, noe som gjorde det vanskelig å jobbe med en ny middelalderutstilling. Sørheim søkte fylket om midler til kontor, men i påvente av det satt han for det meste i Bergen. Der ble utstillingen bygd i moduler og transportert til Ålesund.

I 1982, året før museet fikk sin egen styrer, ble Øystein Ekroll leid inn for å klargjøre «Årestuekomplekset». Mye fuktighet i grunnen var et problem som måtte løses. Det ble satt ned en pumpe i en brønn for å bedre på dette, noe som delvis lyktes. En god del av bygningsrestene måtte likevel skiftes ut, og en del av steinmassen som hadde vært brukt

på årestua var forsvunnet. I løpet av året kom en likevel ganske langt i det å klargjøre bygningsrestene som museumsbygget omsluttet.

Endelig åpning

Nå begynte det å nærme seg åpning av museet. I oktober 1985 var planen å åpne dørene i juni året etter, men det skulle nok ta lengre tid før museet kunne fortelle Borgunds historie. Opp i det hele hadde museet fått

Reising av bygning over årestuekomplekset (1974/75).

*Fra åpningen av Middelaldermuseet 11. september 1987. Fra venstre Johan Weiberg Gulliksen, Ola Skjåk Bræk og Asbjørn Herteig inne i årestua.
Foto: Mattis Thoresen, Sunnmørsposten.*

Borgund Sparebanks ærespris sommeren 1985. Prisen på 50 000 kr ble delt med Storfjordens Venner, men de 25 000 kronene var kjærkomne i det arbeidet Borgundkaupangens Venner stod for. Helt siden venneforeningen samlet seg om å reise et museumsbygg, hadde det vært en kamp for å sikre nok midler til å gjennomføre prosjektet.

Fredag 11. september 1987 ble endelig Middelaldermuseet offisielt åpnet. Da var det meste på plass. Førstekonservator Herteig viste rundt på kaupangområdet og Ola Skjåk Bræk holdt åpningstalen og overrakte en symbolsk nøkkel til konservator og styrer Helge Sørheim. Da kunne Johan Weiberg Gulliksen i spissen for Borgundkaupangens Venner se resultatet av de 2,5 millioner kronene de hadde samlet inn til museet, og gjestene fikk servert byen Borgunds historie gjennom tekst, bilder og gjenstander i utstillingen, som konservator Helge Sørheim og formgiver Tone Valderhaug hadde bygd opp. Arkitekt Hans Jacob Hansteen fikk uforbeholden ros for hvordan han hadde funnet fram til en bygning som ivaretok bygningrestene dvs. årestuekomplekset.

Under lunsjen som foregikk i «Kuppelen» på Fjellstua, vanket det selvsagt gaver. Arkitekt Hansteen avskrev et betydelig arkitekthonorar. Sparebanken Møre og Sunnmørsbanken overrakte 50 000 kr, noe som gjorde at museet ved åpningen var gjeldfritt. Nå gjenstod arbeidet med å sikre den daglige driften økonomisk. En skikkelig utfordring.

I et brev til styret og kommunen datert 18. juni 1985 sier Johan Weiberg Gulliksen klart fra: «Etter at selve bygget var reist og pengene oppbrukt, har det vært utført enkelte arbeid ettersom økonomien har tillatt det. Den generelle økonomiske situasjon har forårsaket at vi ikke har fått tilføring av midler slik at det hele har kunnet fullføres.»

Kontor på Borgund

Museet fikk leie kontor i det tidligere kommunehuset i Borgund. Dermed kunne Sørheim oppholde seg både på Bryggens Museum i Bergen og i Borgundgavlen i arbeidet med Borgund-utstillingen. At kommunen så ville selge det gamle kommunehuset, ble en utfordring for Middelaldermuseet. Penger som skulle gått til utstillingsarbeid ble en nå nødt til å bruke på kjøp av kontorlokalene i Katevågen 2. I mars 1989 ble Middelaldermuseet eier av en seksjon i det gamle kommunehuset.

I begynnelsen var museet åpent onsdag, lørdag og søndag, ellers etter avtale med styreren. Økonomien tillot ikke mer. Det første hele driftsåret (1988) var besøkstallet 1820 personer. I 1989 var det totalt 1646 besøkende. Det ble mer og mer klart at en måtte søke samarbeid med «storebror» - Sunnmøre Museum. I november 1988 dukker i alle fall tanken om sammenslåing av musea opp i dokumentene. I 1991 står det i årsmøtepapira til Sunnmøre Museum at årsmøtet går inn for sammenslåing og at det endelige vedtaket skal skje på årsmøtet 1992. Alt i februar 1991 var Borgundkaupangens Venner i ferd med å starte prosessen med å overføre de medlemmene som ønsket det til Sunnmøre Museums lag.

Driftsmessig ble Middelaldermuseet og Sunnmøre Museum slått sammen med virkning fra 1. januar 1992, men formelt fant dette først sted ved Sunnmøre Museums årsmøtevedtak 4. april 1992. Dermed ble også Borgundkaupangens Venner avviklet og medlemskapet overført til Sunnmøre Museums lag. Middelaldermuseet var nå en del av Sunnmøre Museum, og styret der hadde ansvaret for å utvikle museet videre.

Ny kunnskap – ny formidling

Nå ble det viktig å knytte de to musea bedre sammen. Skulle en gå fra Sunnmøre Museum til Middelaldermuseet måtte en gå gjennom kirkegården til Borgundkirka, og det var ikke alltid det passet. I lang tid hadde man sett på mulighetene for å legge en sti langs Katevågen, men området var freda og det var ikke så enkelt å finne en løsning. I 2000 tok styret i museet affære og vedtok at sti skulle det bli, og i oktober 2001 var Middelalderstien en realitet. Veien fra båthallene med knarren til kairestene ved Klokkersundet ble betydelig mindre.

Utstillingen inne i museet var helt på høyden faglig, men veggplansjene begynte å bli slitt. Dessuten var det kommet ny kunnskap om Borgund som burde vært med. Behovet for fornyelse ble nokså påtrengende. Samtidig så en klart at et oppvarmet formidlingsrom ville bety mye. Inne i selve utstillingen var det lav temperatur, naturlig nok, men det medførte lite aktivitet vinterstid. Museet trengte også vedlikehold av tak og vegger.

I 2011 satte en i gang prosessen med å lage en ny utstilling og bygge et formidlingsrom. Et rom som også kunne brukes til utleie og dermed skaffe museet inntekter. Arkitekt Roald Sporstøl fikk jobben med å planlegge og tegne det nye tilbygget og arkeolog Søren Diinhoff gjorde de nødvendige undersøkelser av byggetomta. Selve byggingen tok til i 2015, og da ble den nye utstillingen om «Byen i havlandet» installert. Utstillingsansvarlig Tone Anda og konservator Jarle Sulebust hadde ansvar for formgivning og innhold. 4.juni 2016, under Sunn-

møre Middelalderfestival, ble dørene åpnet for publikum.

Bruken av ny teknologi gav ny kunnskap. Kunnskap som ble flettet inn i den muntlige formidlingen på Middelaldermuseet. Både bruk av georadar på prestegårdsjordene og marinarkeologi i Katevågen i 2013/2014 føyde nye brikker til det puslespillet som er byen Borgunds historie. Alle bitene er så langt fra funnet, og nye øyne ser nye mønster i det som alt er hentet fram.

«Borgund Kaupang Project»

Etter fusjonen med Sunnmøre Museum var Helge Sørheim leder av arkeologiavdelingen der til og med året 1998. Da søkte, og fikk, Sørheim en stilling som førsteamanuensis/forsker ved Arkeologisk museum i Stavanger der han seinere er blitt professor. Jarle Sulebust som var regionkonservator på Sunnmøre, fikk nå hovedansvaret for Middelaldermuseet. Den funksjonen hadde han til 2017 da han valgte å gå over i pensjonistenes rekker. Arkeolog Heidi Haugene tok over som ansvarlig, og har fremdeles denne stillingen. Heidi, sammen med Ingvil Grimstad, er museet sine representanter inn i det store internasjonale forskingsprosjektet «Borgund Kaupang Project» (2019-2023/25) ledet av professor Gitte Hansen, Universitetet i Bergen. Et prosjekt som vil gi omfattende ny kunnskap om Borgund, og hvor Middelaldermuseet nok en gang må åpne rom for ny kunnskap og nye formidlingsmetoder. For siste ord i Borgundhistorien er aldri sagt . . .

Lars Gustavsen fra NIKU med georadaren på Borgund 6. juli 2013. På jakt etter ny kunnskap.